

**Конвенција за правата на
лицата со попреченост**

Дистр .: општа
25 ноември 2016 г.

Оригинал: англиски

Комитет за правата на лицата со попреченост

Општ коментар број 4 (2016) за правото на инклузивно образование

I. Вовед

1. Историски гледани како корисници на социјална помош, лицата со попреченост сега се признати во меѓународното право како носители на права со право на образование без дискриминација и врз основа на еднакви можности. Конвенцијата за правата на детето (1989), Светската декларација за образование за сите (1990), Стандардните правила за изедначување на можностите за лицата со попреченост (1993) и Извештајот и рамката за акција од Саламанка (1994), сите опфаќаат мерки кои сведочат за растечката свест и разбирање на правото на лицата со попреченост на образование.

2. Признавањето на инклузијата како клучна за остварување на правото на образование беше зајакнато во изминативе 30 години и е втемелено во Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, првиот правно обврзувачки инструмент кој го споменува концептот за квалитетно инклузивно образование. Целта 4 за одржлив развој, исто така, ја потврдува вредноста на инклузивно, квалитетно и рамноправно образование. Инклузивното образование е од централно значење за постигнување високо квалитетно образование за сите ученици, вклучувајќи ги и оние со попреченост, како и за развивање инклузивни, мирољубиви и праведни општества. Исто така, постојат цврсти образовни и социјално-економски аргументи за ова. Како што се гледа во извештајот на Канцеларијата на Високиот комесар на Обединетите нации за човекови права за тематската студија за правото на лицата со попреченост на образование, само инклузивното образование може да обезбеди квалитетно образование и социјален развој за лицата со попреченост, како и гаранции за универзалност и недискриминација во правото на образование.¹

3. Меѓутоа, и покрај остварениот напредок, Комитетот е загрижен дека и натаму постојуваат големи предизвици. Многу милиони лица со попреченост и натаму се

¹ Види A/HRC/25/29 и Согг.1, ставови 3 и 68.

лишени од правото на образование, а за многу други образованието е достапно само во услови каде лицата со попреченост се изолирани од врсниците и каде образованието што го добиваат е со послаб квалитет.

4. Бариерите што го попречуваат пристапот до инклузивно образование за лицата со попреченост се должат на повеќе фактори, вклучувајќи:

(а) Неуспехот да се разбере или да се примени моделот на попреченост заснован врз на човековите права, според кој бариерите во заедницата и општеството, а не индивидуалните оневозможности, ги исклучуваат лицата со попреченост;

(б) Истрајна дискриминација на лицата со попреченост, усложнета со изолацијата на оние кои сè уште живеат во резиденцијални институции за постојан престој и ниски очекувања од оние во редовни услови што овозможува предрасудите и стравот да ескалираат и да останат непреиспитани;

(в) Недостиг на познавања за природата и предностите на инклузивното и квалитетно образование и диверзитет, вклучувајќи и во поглед на натпреварувањето, во наставата за сите; немање допир со сите родители; и недостаток на соодветни одговори за поддршка на барањата, што доведува до неоправдан страв и стереотипи дека инклузијата ќе предизвика влошување на квалитетот на образованието или поинаку ќе има негативно влијание врз другите;

(г) Недостиг на расчленети податоци и истражувања (обете неопходни за отчетност и развивање програми), а што ја попречува изработката на ефективни политики и интервенции за промовирање инклузивно и квалитетно образование;

(д) Недостаток на политичка волја, стручно знаење и капацитет при спроведување на правото за инклузивно образование, вклучувајќи го недоволно образованиот наставен кадар;

(ѓ) Несоодветни и недоволно добри механизми на финансирање кои би обезбедиле стимулации и соодветно приспособување за вклучување на учениците со попреченост, меѓуминистерска координација, поддршка и одржливост;

(е) Немање правни лекови и механизми за решавање на повреденото право.

5. Државите членки на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост мора да ги почитуваат основните општи принципи на Конвенцијата во сите мерки преземени за спроведување инклузивно образование и мора да бидат сигурни дека и процесот и резултатите од развојот на системот за инклузивно образование се во согласност со членот 3.

6. Овој општ коментар се однесува на сите лица со конкретна или перципирана попреченост.² Комитетот признава дека некои групи се поизложени на ризик да бидат исклучени од образованието од други, како на пример: лицата со интелектуална попреченост или со повеќекратни попречености, глуво-слепите лица, лицата со аутизам или лицата со попреченост при хуманитарни катастрофи.

7. Во согласност со членот 4 (3), државите членки мора да ги консултираат и активно да ги вклучат лицата со попреченост, меѓу кои и децата со попреченост, преку нивните претставнички организации, во сите аспекти на планирање, спроведување, следење и оценување на политиките за инклузивно образование. Лицата со попреченост и, кога е соодветно, нивните семејства, мора да се препознаат како партнери, а не само како корисници на образование.

² Член 1 (2) од Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.

II. Нормативна содржина на член 24

8. Согласно со член 24 (1), државите членки мора да го обезбедат остварувањето на правото на образование на лицата со попреченост преку систем за инклузивно образование на сите нивоа, вклучувајќи предучилишно, основно, средно и терцијарно образование, стручна обука и доживотно учење, воннаставни и социјални активности, и тоа за сите ученици, вклучувајќи ги и лицата со попреченост, без дискриминација и на еднаква основа со другите.

9. Обезбедувањето на правото на инклузивно образование подразбира трансформација во културата, политиката и практиката во сите формални и неформални образовни средини за да се задоволат различните потреби и идентитети на поединечните ученици, заедно со заложбата за отстранување на бариерите кои ја попречуваат таа можност. Тоа подразбира зајакнување на капацитетот на образовниот систем да допре до сите ученици. Тоа се фокусира на целосно и ефективно учество, пристапност, присуство и успех на сите ученици, особено оние кои, поради различни причини, се исклучени или во ризик да бидат маргинализирани. Инклузијата подразбира пристап до и напредување во висококвалитетно формално и неформално образование без дискриминација. Инклузијата има за цел да им овозможи на заедниците, системите и структурите да се борат против дискриминацијата, и штетните стереотипи, да ја препознаваат разновидноста, да промовираат учество и да ги надминуваат бариерите за учење и учество кај сите преку фокусирање на благосостојбата и успехот на учениците со попреченост. Тоа бара длабока трансформација на образовните системи во законодавството, политиките и механизмите за финансирање, управување, осмислување, реализација и следење на образованието.

10. Инклузивното образование треба да се сфати како:

(а) Основно човеково право на сите ученици. Имено, образованието е право на поединечниот ученик, а не, во случај на децата, право на родителот или старателот. Родителските одговорности во овој поглед се подредени на правата на детето;

(б) Принцип кој ја вреднува благосостојбата на сите ученици, го почитува нивното вродено достоинство и автономија и ги признава барањата на поединците и нивната способност ефективно да се вклучат и да придонесат за општеството;

(в) Средство за остварување на другите човекови права. Тоа е примарно средство со кое лицата со попреченост можат да се извлечат од сиромаштија, да се стекнат со начин за целосно учество во своите заедници и да бидат заштитени од експлоатација.³ Исто така, тоа е и основен начин за создавање инклузивни општества;

(г) Резултат од процесот на континуирана и проактивна заложба за елиминирање на бариерите што го попречуваат правото на образование, заедно со промените во културата, политиката и практиката на редовните училишта за да се исполнат потребите и ефективно да се вклучат сите ученици.

11. Комитетот ја нагласува важноста на препознавање на разликите меѓу исклучување, сегрегација, интеграција и инклузија. Исклучување се случува кога на учениците директно или индиректно им се спречува пристап до образование во било која форма. Сегрегацијата се јавува кога образованието на учениците со попреченост се одвива во одделни средини кои се осмислени или се користат за да се одговори на одредена оневозможност или на различни оневозможности, во изолација од

³ Комитет за економски, социјални и културни права, Општ коментар бр. 13 (1999) за правото на образование.

учениците без попреченост. Интеграцијата е процес на вклучување на лицата со попреченост во постојните редовни образовни институции со разбирање дека тие можат да се прилагодат кон стандардизирани барања на таквите институции.⁴ Инклузијата подразбира процес на системска реформа која ги отелотворува промените и измените во содржината, наставните методи, пристапите, структурите и стратегиите во образованието за да се надминат бариерите, со визија која служи на сите ученици од соодветната возраст ќе им се овозможи да добијат правично и партиципативно искуство во учењето и средина што најдобро одговара на нивните потреби и преференции. Вклучувањето на учениците со попреченост во редовната настава без придружни структурни промени, на пример, на организацијата, наставната програма и наставните стратегии, не претставува инклузија. Исто така, интеграцијата не гарантира автоматски премин од сегрегација во инклузија.

12. Основните карактеристики на инклузивното образование се:

(а) Пристап на „целосни системи“: министерствата за образование мора да обезбедат сите ресурси да се вложат во унапредување на инклузивното образование и во воведување и вградување на неопходните промени во институционалната култура, политики и практики;

(б) „Целосна образовна средина“: посветеното раководење на образовните институции е од суштинско значење за воведување и втмелување на културата, политиките и практиките потребни за постигнување инклузивно образование на сите нивоа и во сите области, вклучувајќи и во наставата и односите во училиницата, состаноците на советот, надзорот врз наставниците, советувалиштата и медицинската грижа, екскурзиите, буџетските распределби, секоја интеракција со родителите на учениците со и без попреченост и, кога е применливо, во локалната заедница или пошироката јавност;

(в) Пристап на „целосна личност“: се признава способноста за учење на секое лице, и се воспоставуваат високи очекувања за сите ученици, вклучувајќи ги и учениците со попреченост. Инклузивното образование нуди флексибилни наставни програми и методи за настава и учење прилагодени на различните способности, услови и стилови на учење. Овој пристап подразбира обезбедување поддршка, соодветно приспособување и рана интервенција со цел сите ученици да го исполнат својот потенцијал. Фокусот при планирањето на наставните активности е врз способностите и аспирациите на учениците, а не врз содржината. Целта на пристапот „целосна личност“ е да се стави крај на сегрегацијата во образовните средини со тоа што ќе се обезбеди инклузивно учење во пристапни наставни средини со соодветна поддршка. Образовниот систем мора да понуди персонализирана можност за образование, наместо да очекува учениците да се вклопат во системот;

(г) Поддржани наставници: сите наставници и останатиот персонал го добиваат образованието и обуката што им се потребни за да ги усвојат основните вредности и способности за адаптација на инклузивни наставни средини, кои вклучуваат наставници со попреченост. Инклузивната култура обезбедува пристапна и поддржувачка средина која поттикнува работа преку соработка, интеракција и решавање проблеми;

(д) Почитување и ценење на различноста: сите членови на наставната заедница се подеднакво добредојдени и мора да бидат испочитувани поради различноста независно од попреченоста, расата, бојата, полот, јазикот, јазичната

⁴ Види A/HRC/25/29 and Corr.1, став 4, и Фонд за деца на Обединетите нации (УНИЦЕФ), *Правото на децата со попреченост на образование: пристап кон инклузивно образование заснован на права* (Женева, 2012).

култура, религијата, политичката или друга определба, националното, етничкото, домородното или социјалното потекло, имотна состојба, раѓање, возраст или друг статус. Сите ученици мора да почувствуваат дека се ценети, почитувани, вклучени и ислушани. Воспоставени се ефективни мерки за спречување злоупотреба и малтретирање. Инклузијата има индивидуален пристап кон учениците;

(ѓ) Средини лесни за учење: инклузивни наставни средини се пристапните средини каде секој се чувствува безбеден, поддржан, стимулиран и способен да се изрази и каде се става силен акцент врз вклучување на учениците во градењето позитивна училишна заедница. Се дава признание на групата врсници при учењето, градејќи позитивни односи, пријателства и прифаќање;

(е) Ефективни транзиции: учениците со попреченост добиваат поддршка за ефективен премин од основно училиште во стручно и високо образование и, конечно, на работно место. Способностите и довербата на учениците се развиваат и учениците добиваат соодветно приспособување, се третираат со еднаквост при постапките за оценување и испитување, а нивните капацитети и постигнувања се потврдуваат на еднаква основа со другите;

(ж) Признавање на партнерства: здруженијата на наставници, ученичките и студентските здруженија и федерации, организациите на лицата со попреченост, училишните одбори, здруженијата на родители и наставници и другите функционални училишни групи за поддршка, формални и неформални, се охрабруваат да стекнат поголемо разбирање и знаење за попреченоста. Вклученоста на родителите или старателите и на заедницата се смета за ресурс и предност. Односот меѓу наставната средина и пошироката заедница мора да се препознае како пат кон инклузивни општества;

(з) Мониторинг: како континуиран процес, инклузивното образование мора редовно да се следи и да се оценува за да не се случи ниту сегрегација ниту интеграција, било формално или неформално. Според член 33, мониторингот треба да вклучува лица со попреченост, вклучувајќи ги и децата и лицата со потреба од сложена поддршка, преку нивните претставнички организации, како и преку родителите или старателите на децата со попреченост, онаму каде што е соодветно. Мора да се изготват индикатори за инклузија на лицата со попреченост и да се користат во согласност со Агендата за одржлив развој 2030.

13. Во согласност со Конвенцијата против дискриминација во образованието на Организацијата за образование, наука и култура на Обединетите нации (УНЕСКО) и со цел да се примени член 24 (1) од Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, државите членки мора да гарантираат дека правото на образование се обезбедува без дискриминација и врз основа на еднаквост на можностите. Државите членки мора да забранат секаква дискриминација врз основа на попреченост и да гарантираат еднаква и ефективна заштита од дискриминација по сите основи на сите лица со попреченост. Лицата со попреченост може да доживеат интерсекциска дискриминација врз основа на попреченост, род, религија, правен статус, етничко потекло, возраст, сексуална ориентација или јазик. Покрај тоа, родителите, браќата, сестрите и другите роднини, исто така, може да се соочат со дискриминација врз основа на попреченост по асоцијација. Мерките потребни за решавање на сите форми на дискриминација вклучуваат идентификување и отстранување на правните, физичките, комуникациските и лингвистичките, социјалните, финансиските и бариерите во ставовите кај образовните институции и заедницата. Правото на недискриминација го опфаќа правото на несегрегација и обезбедување соодветно приспособување и мора да се подразбере во контекстот на обврска да се обезбедат пристапни наставни средини и соодветно приспособување.

14. Ситуациите на вооружен конфликт, хуманитарни и природни катастрофи имаат несразмерен ефект врз правото на инклузивно образование. Државите членки треба да усвојат сеопфатни стратегии за намалување на ризикот од катастрофи заради сеопфатна безбедност и сигурност на училиштата во итни состојби кои ги земат предвид учениците со попреченост. Привремените наставни средини во ваков контекст мора да го гарантираат правото на лицата со попреченост, особено на децата со попреченост, на образование врз еднаква основа со другите. Тие мора да обезбедат пристапни образовни материјали, училишни објекти, советување и пристап до обука на локален знаковен јазик за глумите ученици. Во согласност со член 11 од Конвенцијата за правата на лицата со попреченост и со оглед на зголемениот ризик од сексуално насилство во такви околности, мора да се преземат мерки за да се осигури дека наставните средини се безбедни и пристапни за жените и девојчињата со попреченост. На учениците со попреченост не смее да им се оневозможи пристап до образовните установи врз основа на тоа дека нивното евакуирање во итни ситуации би било невозможно, и, мора да се обезбеди соодветно приспособување.

15. За да се оствари членот 24 (1) (а), а согласно со Универзалната декларација за човекови права, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права и Конвенцијата за правата на детето, образованието мора да биде насочено кон целосен развој на човечкиот потенцијал и чувството на достоинство и самопочит, како и кон зајакнување на почитувањето на човековите права и човечката разновидност. Државите членки мора да гарантираат дека образованието е во согласност со целите и задачите на Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, како што се разбира во светлината на Светската декларација за образование за сите (член 1), Конвенцијата за правата на детето (член 29 (1)), Виенската декларација и Програма за акција (Дел I, став 33 и Дел II, став 80) и Акциониот план на Обединетите нации за Декадата на образование за човековите права (став 2). Овие текстови вклучуваат дополнителни елементи, како што се упатувања на родова еднаквост и почитување на животната средина.⁵ Обезбедувањето на правото на образование е прашање на пристап и содржина, а напорите треба да бидат насочени кон почитување на широк спектар вредности, вклучувајќи разбирање и толеранција.⁶ Инклузивното образование мора да има за цел да промовира заемна почит и вреднување на сите лица, како и градење на образовни средини во кои пристапот кон учењето, културата на образовната институција и самиот наставен план ја одразуваат вредноста на разновидноста.

16. За да се имплементира членот 24 (1) (б), образованието треба да биде насочено кон развојот на личноста, талентите и креативноста на лицата со попреченост, како и на нивните ментални, физички и комуникациски способности, до целосен потенцијал. Образованието за лицата со попреченост премногу често се фокусира врз пристапот на дефектност во поглед на нивните реални или перципирани оневозможности и ги ограничува нивните можности врз основа на претходно дефинирани, негативни претпоставки за нивниот потенцијал. Државите членки мора да подржат создавање можности за развивање на уникатните сили и таленти на секој поединец со попреченост.

17. За да се реализира членот 24 (1) (в), целите на образованието мора да бидат насочени кон овозможување на лицата со попреченост целосно и ефективно да учествуваат во слободно општество. Повикувајќи се на член 23 (3) од Конвенцијата за правата на детето, Комитетот нагласува дека, во однос на децата со попреченост, мора да се обезбеди помош за тие да имаат ефективен пристап до образование, на начин кој придонесува кон постигнување на нивна најголема можна социјална

⁵ Комитет за економски, социјални и културни права, Општ коментар бр. 13.

⁶ Комитет за правата на детето, Општ коментар бр.1 (2001) за целите на образованието.

интеграција и индивидуален развој. Државите членки мора да признаат дека индивидуалната поддршка и соодветното приспособување се приоритетни прашања и треба да се бесплатни на сите задолжителни нивоа на образование.

18. За да се спроведе членот 24 (2) (а), треба да се забрани исклучување на лицата со попреченост од општиот образовен систем, што подразбира преку какви било законски или регулаторни одредби со кои се ограничува нивната инклузија врз основа на нивната попреченост или степенот на таа попреченост, како на пример, преку условување на инклузијата зависно од потенцијалот на поединецот или со тврдење дека претставува непропорционално и непотребно оптоварување за да се избегне обврската на обезбедување соодветно приспособување. Општото образование ги подразбира сите редовни наставни средини и секторот образование. Директно исклучување би значело класифицирање на одредени ученици како такви што „не може да се образуваат“, па со тоа, без право на пристап до образование. Индиректното исклучување би значело наметнување барање да се положи општ тест како услов за прием во училиште без соодветно приспособување и поддршка.

19. За да се спроведе член 24 (1) (б) од Конвенцијата, државите членки треба да ги преземат сите соодветни мерки, вклучувајќи ги и законодавните, за да ги изменат или укинат постоечките закони, прописи, обичаи и практики кои претставуваат дискриминација на лицата со попреченост и кои го прекршуваат членот 24. Кога е потребно, дискриминаторските закони, прописи, обичаи и практики систематски треба да се укинат, притоа одредувајќи временски рок за тоа.

20. За да се оствари членот 24 (2) (б), лицата со попреченост мора да имаат пристап до инклузивно, квалитетно и бесплатно основно и средно образование и да може непречено да преминат од едното во другото на еднаква основа со другите во заедницата каде живеат. Комитетот се повикува на препораката на Комитетот за економски, социјални и културни права дека, за да се исполни таа обврска, образовниот систем мора да содржи четири меѓусебно поврзани елементи: достапност, пристапност, прифатливост и приспособливост.⁷

Достапност

21. Јавните и приватните образовни институции и програми мора да бидат достапни во доволен број и со доволен квалитет. Државите членки мора да гарантираат широка достапност на образовни места за учениците со попреченост на сите нивоа во целата заедница.

Пристапност

22. Согласно со член 9 од Конвенцијата и со Општиот коментар на Комитетот бр. 2 (2014) за пристапност, образовните институции и програми мора да бидат пристапни за сите, без дискриминација. Целиот образовен систем мора да биде пристапен, вклучувајќи ги и зградите, информациите и комуникациските алатки (меѓу кои асистивните системи за амбиентални или фреквентни модуляции), наставниот план, образовните материјали, наставните методи, оценувањето и јазичните и службите за поддршка. Околината на учениците со попреченост мора да се осмисли така што ќе се негува инклузијата и ќе се гарантира нивната еднаквост во текот на целото образование.⁸ На пример, превозот до училиште, водоводно-канализационите инсталации (вклучувајќи и хигиенски услови и тоалети), училишните кафетерии и рекреативните простори треба да бидат инклузивни, пристапни и безбедни. Државите членки мора да се заложат за брзо воведување на

⁷ Комитет за економски, социјални и културни права, Општ коментар бр. 13.

⁸ Комитет за правата на лицата со попреченост, Општ коментар бр. 2.

универзален дизајн. Државите членки треба да забранат и да санкционираат градење на било каква идна образовна инфраструктура која е непристапна и да воспостават ефикасен механизам за следење и временска рамка за да се направат пристапни сите постоечки образовни средини. Државите членки, исто така, мора да се посветат на обезбедување соодветно приспособување во образовните средини, кога тоа е потребно. Пристапот на универзален дизајн подразбира и обезбедување асистивни уреди, апликации и софтвер за оние ученици со попреченост на кои може да им се потребни. Пристапноста е динамичен концепт и нејзината примена налага периодични регулаторни и технички прилагодувања. Државите членки мора да осигурат дека брзиот развој на иновациите и новите технологии наменети за подобрување на учењето се достапни за сите ученици, вклучувајќи ги и оние со попреченост.

23. Комитетот го истакнува широко распространетиот недостаток на учебници и наставни материјали во достапни формати и јазици, вклучувајќи и знаковен јазик. Државите членки мора да инвестираат во навремена изработка на ресурси во мастило или на Брајова азбука, како и во дигитални формати, вклучително и преку употреба на иновативна технологија. Тие треба исто така да земат предвид и развивање стандарди и упатства за конверзија на печатените материјали во пристапни формати и јазици, при што пристапноста ќе биде централен аспект на набавките поврзани со образованието. Комитетот ги повикува државите членки итно да го ратификуваат и спроведат Договорот од Маракеш за олеснување пристап до објавени дела за лицата кои се слепи, слабовидни или поинаку онеспособени да читаат.

24. Пристапноста налага образованието на сите нивоа да биде финансиски прифатливо за учениците со попреченост. Соодветното приспособување не треба да наметнува дополнителни трошоци за учениците со попреченост. Задолжителното, квалитетно, бесплатно и пристапно основно образование е неодољна обврска. Во согласност со Агендата за одржлив развој 2030, државите членки мора постепено да усвојат мерки за да осигурат дека сите деца, вклучувајќи ги и децата со попреченост, ќе завршат бесплатно, правично и квалитетно средно образование и да обезбедат еднаков пристап за сите жени и мажи со попреченост до прифатливо и квалитетно техничко, стручно и високо образование, вклучувајќи универзитет, и доживотно учење. Државите членки мора да се погрижат лицата со попреченост да имаат можност за образование во јавните и приватните академски институции на еднаква основа со другите.

Прифатливост

25. Прифатливоста е обврска да се дизајнираат и реализираат сите објекти, добра и услуги поврзани со образованието, целосно земајќи ги предвид и почитувајќи ги потребите, културите, ставовите и јазиците на лицата со попреченост. Формата и суштината на образованието мора да бидат прифатливи за сите. Државите членки мора да усвојат мерки на афирмативна акција за да гарантираат образование со добар квалитет за сите.⁹ Инклузијата и квалитетот се реципрочни: инклузивниот пристап може да даде значителен придонес за квалитетот на образованието.

Приспособливост

26. Комитетот ги охрабрува државите членки да усвојат универзален дизајн како пристап кон учење, кој се состои од низа начела кои им обезбедува на наставниците и на другите вработени структура за создавање на приспособливи средини за учење и развивање настава која ќе ги задоволи различните потреби на сите ученици. Тој

⁹ Комитет за економски, социјални и културни права, Општ коментар бр. 13.

препознава дека секој ученик учи на уникатен начин и подразбира: развивање флексибилни начини за учење, создавање поттикнувачка средина во училиницата; одржување високи очекувања за сите ученици, истовремено овозможувајќи повеќе начини за исполнување на очекувањата; охрабрување на наставниците поинаку да размислуваат за својата настава; и фокусирање врз образовни резултати за сите, вклучувајќи ги и лицата со попреченост. Наставните програми мора да се замислат, осмислат и да се реализираат така што ќе се приспособат и ќе ги задоволат барањата на секој ученик, а и ќе дадат соодветен образовен одговор. Стандардизираното оценување мора да се замени со повеќе флексибилни форми на оценување и препознавање на индивидуалниот напредок кон широки цели кои обезбедуваат алтернативни правци за учење.

27. Согласно со член 24 (2) (б) од Конвенцијата, лицата со попреченост мора да се во можност да посетуваат основни и средни училишта во заедниците каде живеат. Учениците не треба да се селат од домот. Образовната средина мора да биде на безбедно физичко растојание за лицата со попреченост и да вклучува безбеден и сигурен начин на превоз; алтернативно, таа мора да биде при преку информатичко-комуникациски технологии. Меѓутоа, државите членки треба да избегнуваат да се потпираат исклучиво на технологијата како замена за директна вклученост на учениците со попреченост и за интеракција со наставници и луѓе за пример во образовната средина. Активно учество со други ученици, вклучувајќи ги и браќата и сестрите на учениците со попреченост, е важна компонента на правото на инклузивно образование.

28. Согласно со член 24 (2) (в), државите членки мора да обезбедат соодветно приспособување со кое на поединечните ученици ќе им се овозможи пристап до образование на еднаква основа со другите. „Соодветноста“ се сфаќа како резултат на контекстуален тест кој вклучува анализа на соодветноста и ефективноста на приспособувањето и очекуваната цел на сузбивање на дискриминација. Достапноста на ресурсите и финансиските импликации се земаат превид кога се проценува несразмерниот товар. Должноста да се обезбеди соодветно приспособување е извршна од моментот кога ќе се побара приспособување.¹⁰ Политиките кои се залагаат за соодветно приспособување мора да се усвојат на национално, локално и институционално ниво и на сите нивоа во образованието. Степенот до кој се обезбедува соодветно приспособување мора да се цени во светло на општата обврска за развој на систем за инклузивно образование, со максимирање на користењето на постојните ресурси и развивање нови. Оправдувањето на неуспехот да се оствари напредок кон инклузивно образование поради недостиг на ресурси и одвивање на финансиска криза претставува повреда на членот 24.

29. Комитетот ја повторно ја нагласува разликата меѓу обврската за општа пристапност и обврската за обезбедување соодветно приспособување.¹¹ Пристапноста им користи на групи од населението и се заснова врз сет од стандарди кои се спроведуваат постепено. Несразмерност или непотребно оптоварување не може да се наведуваат како одбрана за пропустот да се обезбеди пристапност. Соодветното приспособување се однесува на поединец и е комплементарно на обврската за пристапност. Поединецот може легитимно да бара мерки за соодветно приспособување, дури и ако државата членка ја има исполнето својата обврска за пристапност.

30. Дефиницијата за она што е сразмерно нужно ќе варира во зависност од контекстот. Достапноста на приспособувањата треба да се гледа во однос на

¹⁰ Комитет за правата на лицата со попреченост, Општ коментар бр. 2.

¹¹ Ibid.

поширокиот обем на образовни ресурси кои се достапни во образовниот систем, а не ограничено на ресурсите расположиви во конкретната образовна институција; треба да е возможен трансфер на ресурсите во рамките на системот. Не постои „една за сите“ формула за соодветно приспособување бидејќи на различни ученици со иста попреченост може да им се потребни различни приспособувања. Приспособувањата може да вклучуваат: промена на местото на наставата; обезбедување различни форми на комуникација во училищата; зголемување на фонот, материјали и/или предмети со знаци, или обезбедување материјали во алтернативен формат; и доделување записничар или јазичен толкувач за учениците или дозволување тие да користат асистивна технологија во ситуации на учење и оценување. Исто така, мора да се земе предвид и обезбедување на нематеријални приспособувања, како на пример, давање повеќе време на ученикот, намалување на нивото на заднинската бучава (чувствителност на сензорни преоптоварувања), користење алтернативни методи на оценување и замена на елемент од наставната програма со алтернатива. За да се осигури дека приспособувањето ги задоволува барањата, образовната институција треба да ја почитува волјата, преференците и изборот на учениците, мора да се одвиваат дискусии меѓу образовните власти и давателите на услуги, образовната институција, учениците со попреченост и, зависно од возраста и способноста на учениците, доколку е соодветно, нивните родители, старатели или други членови на семејството. Обезбедувањето на соодветно приспособување не смее да биде условено со медицинска дијагноза на оневозможеноста и треба да се заснова врз проценка на општествените бариери за образование.

31. Одбивањето на соодветно приспособување претставува дискриминација и обврската за обезбедување на соодветно приспособување е применлива веднаш и не е предмет на прогресивна реализација. Државите членки мора да гарантираат постоење на независни системи за следење на соодветноста и ефективноста на приспособувањата и да обезбедат безбедни, навремени и достапни механизми за жалби и обештетување кога учениците со попреченост и, ако е релевантно, нивните семејства, сметаат дека не се соодветно подмирени или дека доживуваат дискриминација. Мерките за заштита на жртвите на дискриминација против виктимизација за време на жалбениот процес се од суштинско значење.

32. За да се имплементира член 24 (2) (г), учениците со попреченост треба да имаат право на поддршка што им е потребна за да се олесни нивното ефективно образование и да им се овозможи да го исполнат својот потенцијал на еднаква основа со другите. Поддршката во смисла на општа достапност на услугите и објектите во образовниот систем треба да гарантира дека учениците со попреченост се во можност максимално да го исполнат својот потенцијал, заедно со, на пример, вработување доволно обучен и поддржан наставен кадар, училишни советници, психолози и други релевантни здравствени и социјални работници, како и пристап до стипендии и финансиски ресурси.

33. За да се оствари член 24 (2) (д), треба да се обезбеди соодветна, континуирана и персонализирана поддршка. Комитетот ја нагласува потребата да се обезбедат индивидуални образовни планови во кои се посочени соодветните приспособувања и конкретната поддршка што им се потребни на поединечни ученици, вклучувајќи и обезбедување асистивни компензаторни помагала, конкретни наставни материјали во алтернативни/пристапни формати, форми и средства за комуникација, помагала за комуникација, и асистивна и информатичка технологија. Поддршката, исто така, може да значи квалификуван асистент за поддршка при учењето, било на заедничка или индивидуална основа, во зависност од потребите на ученикот. Индивидуалните образовни планови мора да го земат предвид преминот што го доживуваат учениците од сегрегирани кон редовни средини и меѓу нивоата на образование. Ефективноста на тие планови треба редовно да се следи и да се евалуира со директно вклучување на

засегнатиот ученик. Природата на потребите мора да се утврди во соработка со ученикот, заедно со родителите, старателите или други трети страни, кога тоа е соодветно. Ученикот мора да има пристап до жалбени механизми доколку поддршката е недостапна или неадекватна.

34. Сите мерки за поддршка мора да бидат во согласност со целта на инклузијата. Според тоа, тие мора да се наменети за јакнење на можностите учениците со попреченост да учествуваат во училишната и во активности надвор од училиштето заедно со своите врстници, наместо да бидат маргинализирани.

35. Во врска со член 24 (3), многу држави членки не успеваат соодветно да одговорат на потребите на лицата со попреченост, особено лицата со аутистичен спектар, лицата со комуникациска попреченост и лицата со сензорни попречености, за тие да стекнат животни, јазични и социјални вештини неопходни за учество во образованието и во заедницата:

(а) Слепите и слабовидните ученици мора да имаат можност да учат Брајова азбука, алтернативно писмо, аугментативни и алтернативни начини, средства и формати на комуникација, како и вештини за ориентација и мобилност. Треба да се поддржат инвестиции во пристап до соодветна технологија и алтернативни комуникациски системи за да се олесни учењето. Треба да се воведат и поттикнуваат шеми за меѓусебна врстничка поддршка и менторство;

(б) Глумите и наглумите ученици мора да имаат можност да научат знаковен јазик и мора да се преземат мерки за признавање и промовирање на јазичниот идентитет на заедницата на глумите. Комитетот го насочува вниманието на државите членки кон Конвенцијата против дискриминација во образованието, со која се утврдува правото на децата да учат на сопствениот јазик и ги потсетува државите членки дека, согласно со членот 30 (4) од Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, лицата со попреченост имаат право, на еднаква основа со другите, на признавање и поддршка на нивниот посебен културен и јазичен идентитет, вклучувајќи ги знаковниот јазик и културата на глумите лица. Покрај тоа, наглумите ученици мора да имаат пристап и до квалитетни логопедски услуги, технологија со индукциски јазли и титлување;

(в) На учениците кои се слепи, глуви или глуво-слепи мора да им се понуди образование кое се одвива на најсоодветните јазици, начини и средства за комуникација со лицето, и во средини кои го максимализираат личниот, образовниот и социјалниот развој, како внатре, така и надвор од формалното училиште. Комитетот нагласува дека, за да постојат такви инклузивни средини, државите членки треба да ја обезбедат потребната поддршка, вклучувајќи и преку ресурси, асистивна технологија и вештини за ориентација и мобилност;

(г) Учениците со оневозможност во комуникацијата мора да имаат можност да се изразат и да учат со помош на алтернативна или аугментативна комуникација. Ова може да подразбира знаковен јазик, ниско или високотехнолошки комуникациски помагала, како што се таблети со функција за говор, комуникациски помагала за читање текст наглас или комуникациски книги. Државите членки треба да инвестираат во развивање експертиза, технологија и услуги со цел да се унапреди пристапот до соодветна технологија и алтернативни комуникациски системи за олеснување на учењето;

(д) Учениците со тешкотии во социјалната комуникација мора да се поддржат преку прилагодување на организацијата на училишната, вклучувајќи работа во парови, врстничко туторство, седење во близина на наставникот и создавање на структурирана и предвидлива средина;

(f) Учениците со интелектуална попреченост мора да бидат снабдени со конкретни, видливи/визуелни и лесни за читање наставни материјали, во безбедна, мирна и структурирана наставна средина, насочени кон способностите кои најдобро ќе ги подготват учениците за самостоен живот и професионален контекст. Државите членки треба да инвестираат во инклузивни интерактивни училиници каде што се користат алтернативни наставни стратегии и методи за оценување.

36. За да се реализира член 24 (4), од државите членки се бара да преземат соодветни мерки за вработување луѓе во администрацијата, наставниот и ненаставниот кадар кои имаат вештини за ефективна работа во инклузивни образовни средини, кои се квалификувани за знаковен јазик и/или Брајова азбука и поседуваат вештини за ориентација и мобилност. Соодветниот број квалификувани и посветени училишни кадри е клучен за воведување и одржливост на инклузивното образование. Недостатокот на разбирање и капацитет остануваат значителни пречки за инклузијата. Државите членки мора да се погрижат сите наставници да бидат обучени за инклузивно образование, при што во таквата обука се користи моделот на попреченост заснован врз човековите права.

37. Државите членки мора да инвестираат и да поддржат вработување и континуирана едукација на наставници со попреченост. Ова опфаќа отстранување на какви било законски или политички бариери со кои од кандидатите се бара да исполнат конкретни критериуми за медицинска подобност и обезбедување соодветно приспособување за нивно учество како наставници. Нивното присуство ќе послужи за промовирање на еднаквите права на лицата со попреченост да влезат во наставната професија, да донесат уникатна експертиза и вештини во наставните средини, да придонесат кон уривање на бариерите и да служат како важни примери.

38. За да се примени член 24 (5), државите членки треба да обезбедат лицата со попреченост да имаат пристап до редовно високо образование, стручна обука, образование за возрасни и доживотно учење без дискриминација и на еднаква основа со другите. Становишните, физичките, јазичните, комуникациските, финансиските, правните и другите бариери за образование на овие нивоа мора да се идентификуваат и да се отстранат за да се обезбеди еднаков пристап. Мора да се понуди соодветно приспособување за да се обезбеди дека лицата со попреченост не се соочуваат со дискриминација. Државите членки треба да разгледаат мерки за афирмативна акција во високото образование во корист на учениците со попреченост.

III. Обврски на државите членки

39. Државите членки треба да ги почитуваат, штитат и исполнуваат сите основни елементи на правото на инклузивно образование: достапност, пристапност, прифатливост и прилагодливост. Обврската да почитува налага да се избегнуваат мерки кои го попречуваат уживањето на правото, како на пр., закони што исклучуваат од образование одредени деца со попреченост или одбивање пристапност или соодветно приспособување. Обврската да штити бара преземање на мерки кои спречуваат трети страни да се мешаат во уживањето на правото, на пример, родители кои одбиваат да ги испратат девојчињата со попреченост во училиште или приватни институции кои одбиваат да ги запишат лицата со попреченост врз основа на нивната оневозможеност. Обврската за исполнување бара преземање мерки со кои им се овозможува и им се помага на лицата со попреченост да го уживаат правото на образование, на пример, обезбедување образовните институции да се пристапни и образовните системи да се соодветно прилагодени со ресурси и услуги.

40. Член 4 (2) налага државите членки да преземаат мерки до максимумот на своите расположиви средства во однос на економските, социјалните и културните права, кога е потребно и во рамките на меѓународната соработка, со цел постепено полно остварување на тие права. Прогресивната реализација значи дека државите членки имаат конкретна и постојана обврска да се движат што е можно побрзо и поефикасно кон целосно остварување на член 24.¹² Ова е неспово со одржување два образовни система: редовен образовен систем и посебен/сегрегирани образовен систем. Прогресивната реализација мора да се гледа заедно со основната цел на Конвенцијата да утврди јасни обврски на државите членки во однос на полното остварување на правата за кои станува збор. Слично на тоа, државите членки се охрабруваат да ги рedefинираат буџетските средства за образование, вклучително и преку трансфер на дел од своите буџети во насока на развивање инклузивно образование. Секоја смислено ретроградна мерка во тој поглед не смее несразмерно да цели кон учениците со попреченост на кое било ниво од образованието.¹³ Таа мора да биде само привремена мерка ограничена на кризниот период, мора да е неопходна и пропорционална, а не дискриминаторска, и да ги содржи сите можни мерки за отстранување на нееднаквостите.¹⁴

41. Прогресивната реализација не влијае врз обврските кои се применливи веднаш. Како што наведува Комитетот за економски, социјални и културни права во својот Општ коментар бр. 3 (1990) за природата на обврските на државите членки, државите членки имаат минимум основна обврска да осигурат задоволување, во најмала мера, на минимум неопходното ниво на секој аспект на правото на образование.¹⁵ Затоа, државите членки треба да ги спроведат следниве основни права со примена веднаш:

(а) Недискриминација во сите аспекти на образованието и опфаќање на сите меѓународно забранети основи на дискриминација. Државите членки мора да осигурат неисклучување на лицата со попреченост од образованието и да ги отстранат структурните неповолности, за да се постигне ефективно учество и еднаквост за сите лица со попреченост. Тие мора итно да преземат чекори за отстранување на сите законски, административни и други форми на дискриминација што го попречуваат правото на пристап до инклузивно образование. Донесувањето мерки за афирмативна акција не претставува повреда на правото на недискриминација во однос на образованието, доколку таквите мерки не водат кон одржување на нееднакви или посебни стандарди за различни групи;

(б) Соодветно приспособување за да се гарантира дека лицата со попреченост нема да бидат исклучени од образование. Необезбедувањето соодветно приспособување претставува дискриминација врз основа на попреченост;

(в) Задолжително, бесплатно основно образование достапно за сите. Државите членки мора да ги преземат сите соодветни мерки за да го гарантираат тоа право, врз основа на инклузија, на сите деца и млади со попреченост. Комитетот ги повикува државите членки да обезбедат пристап и завршување на квалитетно образование за сите деца и млади до најмалку 12 години бесплатно, јавно финансирано, инклузивно, правично и квалитетно основно и средно образование, од кое задолжителни се најмалку девет години, како и пристап до квалитетно

¹² Види Комитет за економски, социјални и културни права, Општ коментар бр. 3 (1990) за природата на обврските на државите членки, став 9.

¹³ Ibid.

¹⁴ Писмо од 16 мај 2012 г., од претседателот на Комитетот за економски, социјални и културни права, упатено до државите членки на Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права.

¹⁵ Комитет за економски, социјални и културни права, Општ коментар бр. 3.

образование за децата и младите надвор од училиштето преку низа модалитети, како што е наведено во Рамката за акција во образованието до 2030-та година.

42. Државите членки мора да усвојат и да спроведат национална образовна стратегија која вклучува обезбедување образование на сите нивоа за сите ученици, врз основа на инклузија и еднакви можности. Образовните цели утврдени во членот 24 (1) поставуваат еднакви обврски за државите членки и затоа треба да сметаат врз споредлива основа на неодојност.

43. Во однос на меѓународната соработка и во согласност со Целта 4 за одржлив развој и Рамката за акција во образованието до 2030-та, целокупната билатерална и мултилатерална соработка мора да цели кон унапредување на инклузивното и правично квалитетно образование и да ги промовира можностите за доживотно учење за сите, заедно со поддршка за градење на капацитети, размена на информации и добри практики, истражувања, техничка и економска помош и пристап до пристапни и асистивни технологии. Сите прибрани податоци и сета меѓународна помош потрошена за образование треба да се расчленат според попреченост. Разгледување за меѓународен координативен механизам за инклузивно образование заради спроведување на Целта 4 и градење докази ќе придонесе кон подобар дијалог околу политиките и кон следење на напредокот.

IV. Поврзаност со други одредби од Конвенцијата

44. Државите членки мора да ја признаат неделивоста и меѓузависноста на сите човекови права. Образованието е од интегрална важност за полното и ефективно остварување на други права.¹⁶ Обратно, правото на инклузивно образование може да се оствари само ако се спроведуваат одредени други права. Правото на инклузивно образование мора, понатаму, да биде поткрепено со создавање инклузивни средини во општеството. Ова бара усвојување на модел за попреченост заснован врз човековите права, со кој се признава обврската за отстранување на општествените бариери кои служат за исклучување и маргинализирање на лицата со попреченост и потребата да се усвојат мерки за да се обезбеди спроведувањето на правата утврдени подолу.

45. Членот 5 го втемелува принципот на еднаква заштита на сите лица пред и според законот. Државите членки мора да забранат секаква дискриминација базирана врз попреченост и да им обезбедат на лицата со попреченост ефективна и еднаква заштита од дискриминација по сите основи. За да се одговори на системската и структурната дискриминација и за да се обезбеди „еднаква корист од законот“, државите членки мора да преземат мерки за афирмативна акција, како на пр., отстранување на архитектонските, комуникациските или другите пречки за редовно образование.

46. Членот 6 потврдува дека жените и девојчињата со попреченост се предмет на повеќекратна дискриминација и дека државите членки мора да усвојат мерки за да обезбедат еднакво уживање на нивните права. Интерсекциската дискриминација и исклучување претставуваат значителни пречки за остварување на правото на образование за жените и девојчињата со попреченост. Државите членки мора да ги идентификуваат и да ги отстранат тие бариери, вклучително и родовото насилство и недоволно ценетото образование на жените и девојчињата, и да воведат конкретни мерки за да обезбедат дека правото на образование не е попречено од

¹⁶ Ibid. Општ коментар бр. 11 (1999) за плановите за акција за основното образование и Општ коментар бр.13.

дискриминација, стигма или предрасуди поради пол и/или попреченост. Мора да се отстранат штетните стереотипи за попреченоста и/или родот во учебниците и наставните програми. Образованието игра витална улога во борбата против традиционалните поимања на родот кои ја одржуваат патријархално-патерналистичката општествена рамка.¹⁷ Државите членки мора да обезбедат пристап до и задржување во образовните и службите за рехабилитација на девојчињата и жените со попреченост, како инструмент за нивниот развој, унапредување и јакнење.

47. Членот 7 наведува дека, во сите активности што се однесуваат на децата со попреченост, најдобриот интерес на детето ќе биде првенствената грижа. Концептот на најдобар интерес цели кон обезбедување потполно и ефективно уживање на детето на сите човекови права и холистички развој на детето.¹⁸ При секое определување на најдобриот интерес на детето со попреченост мора да се земат предвид личните ставови и индивидуалниот идентитет на детето, зачувувањето на семејството, грижата, заштитата и безбедноста на детето, било каква посебна ранливост и правото на детето на здравје и образование. Конвенцијата за правата на детето потврдува дека најдобриот интерес на детето мора да биде основа врз која се утврдуваат образовните политики и одредби. Членот 7 (3) понатаму тврди дека децата со попреченост имаат право да ги изразат своите ставови и дека на нивните ставови за сите прашања што ги засегаат треба да им се даде соодветна тежина, согласно со нивната возраст и зрелост, на еднаква основа со другите деца, и дека мора да им се обезбеди помош во зависност од нивната попреченост и возраст. Гарантирањето на правото на децата да учествуваат во своето образование мора да се применува подеднакво на децата со попреченост, при нивното учење и индивидуализираните образовни планови, во педагошката настава, преку училишните совети, во изработката на училишните политики и системи, како и во развојот на пошироката образовна политика.¹⁹

48. Членот 8 повикува на мерки за подигање на свеста и преиспитување на стереотипите, предрасудите и штетните практики во врска со лицата со попреченост, посебно имајќи за цел одредени практики кои ги погаѓаат жените и девојчињата со попреченост, лицата со интелектуална попреченост и лицата со потреба од сложена поддршка. Стереотипите, предрасудите и штетните практики претставуваат пречки што ги попречуваат пристапот и ефективното учење во образовниот систем. Комитетот ја забележува праксата на некои родители кои ги отстрануваат своите деца со попреченост од инклузивните училишта поради недостиг на свест и разбирање за природата на попреченоста. Државите членки мора да усвојат мерки за градење на култура на разновидност, учество и вклученост во животот на заедницата и да го истакнат инклузивното образование како средство за постигнување на квалитетно образование за сите ученици, со и без попреченост, родители, наставници и училишни управи, како и за заедницата и општеството. Државите членки мора да обезбедат механизми за да се поттикнат, на сите нивоа на образовниот систем и меѓу родителите и пошироката јавност, ставови за почитување на правата на лицата со попреченост. Граѓанското општество, особено организациите што ги претставуваат лицата со попреченост, треба да бидат вклучени во сите активности за подигање на свеста.

49. Членовите 9 и 24 се тесно поврзани. Пристапноста е предуслов за целосно и еднакво учество на лицата со попреченост во општеството. Лицата со попреченост не можат ефективно да го уживаат своето право на инклузивно образование без

¹⁷ Комитет за елиминација на дискриминацијата врз жените, „Концепциска белешка за нацрт-општата препорака за правото на жените/девојчињата на образование“ (2014).

¹⁸ Комитет за правата на детето, Општ коментар бр. 14 (2013) за правото на детето неговиот најдобар интерес да се смета за врвен приоритет.

¹⁹ Ibid., Општ коментар бр. 12 (2009) за правото на детето да биде слушнато.

пристапна изградена средина, вклучувајќи ги училиштата и сите други места за образование и без пристапни јавен превоз, услуги и информатичко-комуникациски технологии. Наставните средства и методи треба да бидат пристапни, а наставата да се спроведува во пристапни средини. Целата средина во која учат учениците со попреченост мора да биде дизајнирана на таков начин што ќе поттикне вклучување. Исто така, инклузивното образование е моќна алатка за унапредување на пристапноста и универзалниот дизајн.

50. Комитетот го повикува вниманието на државите членки кон својот Општ коментар бр. 1 (2014) за еднакво признавање пред законот и нагласува дека инклузивното образование на учениците со попреченост, особено оние со психосоцијални или интелектуални оневозможности, им обезбедува можност да ја искажат својата волја и преференции. Државите членки мора да гарантираат дека инклузивното образование ги поддржува учениците со попреченост да изградат самодоверба во остварување на својата правна способност, давајќи им ја потребната поддршка на сите образовни нивоа, вклучително и за намалување на идните потреби од поддршка, ако така посакаат.

51. Лицата со попреченост, особено жените и девојчињата со попреченост, може да бидат несразмерно погодени од насилство и злоупотреба, вклучувајќи и физички и понижувачки казнувања од страна на образовниот персонал, на пример, преку користење на контролирање, изолација и малтретирање од другите во, и на пат кон училиште. За да се примени членот 16 (2), од државите членки се бара да ги преземат сите соодветни мерки за да обезбедат заштита и да ги спречат сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба, вклучувајќи и сексуално насилство, против лицата со попреченост. Таквите мерки мора да бидат соодветни на возраста, родот и попреченоста. Комитетот силно ги поддржува препораките на Комитетот за правата на детето, Комитетот за човекови права и Комитетот за економски, социјални и културни права, државите членки да ги забранат сите форми на телесно казнување и сурово, нечовечко и понижувачко постапување во сите околности, вклучително и во училиштата, и да спроведат ефективни санкции против сторителите.²⁰ Тој ги охрабрува училиштата и другите образовни центри да ги вклучат учениците, вклучително и оние со попреченост, во изработката на политики, вклучувајќи и достапни механизми за заштита, за решавање на дисциплинските мерки и малтретирањето, вклучувајќи го и малтретирањето преку интернет, кое сè повеќе се препознава како растечка појава во животот на учениците, особено кај децата.

52. Инклузивното образование бара признавање на правото на лицата со попреченост да живеат во заедницата и да уживаат вклученост и учество во заедницата (член 19). Исто така, бара признавање на еднаквото право на лицата со попреченост на семеен живот или, ако тоа не се случи, на алтернативна грижа во рамките на заедницата (член 23). Децата под грижа на државата членка, кои, на пример, живеат во згрижувачки семејства или во домови за згрижување, мора да имаат обезбедено право на инклузивно образование и право на жалба против одлуките на државата членка со кои им се негира правото на инклузивно образование. Премногу лица со попреченост живеат во долгорочна институционална грижа, без пристап до услуги во заедницата, вклучувајќи образование, согласно со нивното право, меѓу другото, на семеен живот, живот во заедницата, слобода на здружување, заштита од насилство и пристап до правда. Воведувањето на инклузивно образование во локалната заедница мора да се одвива заедно со стратешката определба за ставање крај на практиката на сместување лица со попреченост во институции (види став 66 подолу). Државите членки треба да се свесни за улогата што ќе ја игра остварувањето

²⁰ Ibid., Генерален коментар бр. 8 (2006) на правото на детето на заштита од физичко казнување и други сурови или понижувачки форми на казнување.

на правото на инклузивно образование во градењето на силите, вештините и знаењата неопходни за сите лица со попреченост да уживаат, да имаат корист од и да придонесуваат во своите локални заедници.

53. За ефективно остварување на инклузивното образование, на лицата со попреченост мора да им се гарантира лична мобилност на основа на самостојност (член 20). Кога превозот не е лесно достапен и кога нема лични асистенти што би поддржале пристап до образовните институции, на лицата со попреченост, особено на слепите лица и лицата со оштетен вид, мора да им се даде соодветна обука за вештини на мобилност за да се унапреди поголема независност. Државите членки, исто така, треба да им овозможат на лицата со попреченост да добијат помагала и апарати за мобилност со прифатлив трошок.

54. Исполнувањето на правото на лицата со попреченост да уживаат во највисокиот можен стандард на здравје без дискриминација (член 25) е од неопходна важност за можноста целосно да се исползува образованието. Способноста да се посетуваат образовни средини и ефективно да се учи сериозно е загрозувана ако се нема пристап до здравствена заштита или соодветен третман и грижа. Државите членки треба да воспостават програми за здравје, хигиена и исхрана со родова перспектива, кои ќе се интегрираат во образовните сервиси и ќе овозможат континуирано следење на сите здравствени потреби. Таквите програми треба да се развиваат врз принципите на универзален дизајн и пристапност, да нудат редовни посети кај училишните медицински сестри и здравствени прегледи и да градат партнерства во заедницата. Лицата со попреченост, на еднаква основа со другите, мора да добијат, соодветно на возраста, сеопфатно и инклузивно сексуално образование, врз основа на научни докази и стандарди за човековите права, и тоа да биде во пристапни формати.

55. Државите членки мора да преземат ефективни мерки за да обезбедат сервиси за хабилитација и рехабилитација во рамките на образовниот систем, вклучувајќи здравствени, професионални, физички, социјални, советодавни и други услуги (член 26). Таквите сервисни услуги мора да започнат во најраната можна фаза, да бидат засновани врз мултидисциплинарна проценка на силните страни на ученикот и да поддржат максимална независност, самостојност, почитување на достоинството, целосна физичка, ментална, социјална и стручна оспособеност, вклученост и учество во сите аспекти на животот. Комитетот го нагласува значењето на поддршката за рехабилитација во заедницата која вклучува рана идентификација и поттикнува поддршка од врстници.

56. Квалитетното инклузивно образование мора да ги подготви лицата со попреченост за работен живот преку стекнување знаења, вештини и самоверба неопходни за учество на отворениот пазар на трудот и отворено, инклузивно и пристапно работно опкружување (член 27).

57. Целосното учество во политичкиот и јавниот живот се зајакнува преку остварување на правото на инклузивно образование. Наставните програми за сите ученици мора да ја вклучуваат темата за граѓанство и вештини на самозастапување и само-претставување како темелна основа за учество во политичките и општествените процеси. Јавните работи вклучуваат формирање и учество во студентски организации како што се студентски сојузи, па државите членки треба да промовираат создавање на средина во која лицата со попреченост можат да формираат, да се приклучат, и ефективно и целосно да учествуваат во таквите студентски организации преку форми на комуникација и јазик по нивен избор (член 29).

58. Државите членки мора да ги отстранат бариерите и да промовираат пристапност и достапност на сеопфатни можности за лицата со попреченост да

учествуваат на еднаква основа со другите во игра, рекреација и спорт во училишниот систем и во воннаставните активности, како и во други образовни средини (член 30).²¹ Мора да се воведат соодветни мерки во образовната средина за да се обезбедат можности за лицата со попреченост да добијат пристап до културниот живот, и да го развиваат и искористат својот креативен, уметнички и интелектуален потенцијал, не само за своја корист, туку и за збогатување на општеството. Таквите мерки мора да гарантираат дека лицата со попреченост имаат право да им се признае нивниот специфичен културен и јазичен идентитет, во кои спаѓаат знаковните јазици и културата на глувите.

V. Спроведување на национално ниво

59. Комитетот посочува неколку предизвици со кои се соочуваат државите членки при спроведувањето на членот 24. За да се имплементира и да се одржи систем на инклузивно образование за сите лица со попреченост, на национално ниво, треба да се остварат мерките подолу.

60. Одговорноста за образованието на сите нивоа на лицата со попреченост, како и за образованието на другите, мора да биде на Министерството за образование. Во многу земји, образованието на лицата со попреченост во моментов е маргинализирано во министерствата за социјална или здравствена заштита, што, меѓу другото, доведе до исклученост од главните закони, политики, планирање и ресурси за образование, до понизок степен на инвестиции по глава на жител во образованието на лицата со попреченост, недостаток на сеопфатни и кохерентни структури за поддршка на инклузивното образование, недостаток на интегрирано прибирање податоци за запишување, задржување и успех, како и до неуспех да се развие сеопфатно образование за наставници. Државите членки мора итно да преземат мерки за да го стават образованието на учениците со попреченост во надлежност на Министерството за образование.

61. Државите членки мора низ целата влада да обезбедат сеопфатна и меѓусекторска заложба за инклузивно образование. Инклузивното образование не смее да се реализира од страна на министерствата за образование во изолација. Сите релевантни министерства и комисии со задолженија кои ги опфаќаат суштинските членови на Конвенцијата, мора да се обврзат и да го усогласат своето разбирање за импликациите на системот за инклузивно образование со цел да постигнат интегриран пристап и да соработуваат во насока на заедничка агенда. Мора да се воспостават мерки за одговорност на сите инволвирани министерства за да се поддржат таквите заложби. Исто така, треба да се изградат партнерства со давателите на услуги, организациите што ги претставуваат лицата со попреченост, медиумите, граѓанските организации, локалните власти, студентските здруженија и федерации, универзитетите и колежите за образование на наставници.

62. Државите членки, на секое ниво, мора да спроведат или да воведат законодавство засновано врз моделот на човековите права за попреченост кој е целосно во согласност со членот 24. Комитетот потсетува дека членот 4 (5) налага федералните држави да гарантираат спроведување на членот 24 без ограничувања или исклучоци, во сите делови на државата членка.

63. Мора да се воведат сеопфатна и координирана законодавна и рамка на политики за инклузивно образование, заедно со јасна и соодветна временска рамка за

²¹ Ibid., Општ коментар бр. 17 (2013) за правото на детето на одмор, забава, игра, рекреативни активности, културен живот и уметност.

имплементација, како и санкции за прекршувања. Таквата рамка мора да ги опфати прашањата на флексибилност, разновидност и еднаквост во сите образовни институции за сите ученици и да ги одреди одговорностите на сите нивоа на власт. Некои клучни елементи ќе бидат:

- (а) Усогласеност со меѓународните стандарди за човекови права;
- (б) Јасно дефинирање на инклузијата и конкретните цели што треба да се постигнат со неа на сите образовни нивоа. Принципите и практиките на инклузија мора да се сметаат за составен дел на реформата, а не само како дополнителна програма;
- (в) Суштинско право на инклузивно образование како клучен елемент на законодавната рамка. На пример, одредбите со кои се дефинираат одредени категории на ученици како „неспособни за учење“ мора да бидат укинати;
- (г) Гаранција за учениците со и без попреченост на истото право за пристап до сеопфатни можности за учење во рамките на општиот образовен систем и, за поединечните ученици, до потребните сервиси на поддршка на сите нивоа;
- (д) Услов сите нови училишта да бидат проектирани и изградени по принципот на универзален дизајн преку стандардите за пристапност, заедно со временска рамка за приспособување на постоечките училишта во согласност со Општиот коментар на Комитетот бр. 2. Се поттикнува користење на јавни набавки за спроведување на овој елемент;
- (ѓ) Воведување на сеопфатни стандарди за квалитет на инклузивното образование и механизми за следење на вклученоста на лицата со попреченост, за да се следи напредокот во спроведувањето на сите нивоа и да се обезбеди дека политиките и програмите се спроведуваат и се поддржани со потребната инвестиција;
- (е) Воведување на пристапни механизми за следење со цел да се обезбеди спроведување на политиките и обезбедување на потребната инвестиција;
- (ж) Признавање на потребата од соодветно приспособување за поддршка на инклузијата, засновано врз стандардите за човекови права, а не на ефикасно користење на ресурсите, заедно со санкции за необезбедување соодветно приспособување;
- (з) Јасна одредба во сите закони кои имаат потенцијал да влијаат врз инклузивното образование дека инклузијата е конкретна цел;
- (с) Усогласена рамка за рана идентификација, проценка и поддршка кои се потребни за да им се овозможи на лицата со попреченост да го остварат својот потенцијал во инклузивни средини за учење;
- (и) Обврска за локалните власти да планираат и да обезбедат за сите ученици, вклучувајќи ги и лицата со попреченост, пристапни формати, начини и средства за комуникација во инклузивна средина и настава, вклучително и на најсоодветните јазици;
- (ј) Законодавството да им го гарантира на сите лица со попреченост, вклучувајќи ги и децата со попреченост, правото да бидат сослушани, а нивното мислење задолжително да се зема предвид во рамките на образовниот систем, вклучително и преку училишните совети, раководните тела, локалните и националните власти, како и преку механизмите со кои може да ги оспоруваат и обжалуваат одлуките во врска со образованието;
- (к) Создавање партнерства и координација меѓу сите засегнати страни, вклучувајќи ги и лицата со попреченост, преку нивните претставнички организации,

различните агенции, развојните организации, невладините организации, и родителите или старателите.

64. Легислативата мора да биде поткрепена со план за образовниот сектор, изготвен во консултација со организациите на лицата со попреченост, вклучувајќи ги и децата со попреченост, како и со детално објаснување на процесот за спроведување на систем за инклузивно образование. Тој треба да содржи временска рамка и мерливи цели, вклучувајќи и мерки за обезбедување усогласеност. Планот треба да почива на информации добиени со сеопфатна анализа на актуелниот контекст што се однесува на инклузивното образование, со цел да се обезбеди стартна основа од која ќе се напредува, вклучувајќи податоци, на пример, за тековните буџетски распределби, квалитетот на методите за прибирање податоци, бројот на деца со попреченост кои не одат на училиште, предизвиците и бариерите, постоечките закони и политики, клучните проблеми на лицата со попреченост, семејствата и на државата членка.

65. Државите членки мора да воведат независни, ефективни, пристапни, транспарентни, безбедни и спроводливи механизми за жалби и правни лекови во случаи на повреди на правото на образование. Лицата со попреченост мора да имаат пристап до правосудни системи кои разбираат како да им се излезе во пресрет и кои се способни да решаваат предмети во врска со попреченост. Исто така, државите членки мора да обезбедат широко распространување на информациите за правото на образование и за тоа како да се оспори негирање или кршење на тоа право помеѓу лицата со попреченост, со вклучување на нивните претставнички организации.

66. Инклузивното образование е некомпатибилно со институционализацијата. Државите членки мора да се вклучат во добро планиран и структуриран процес на деинституционализација на лицата со попреченост. Таквиот процес мора да се однесува на: контролирана транзиција со дефинирана временска рамка за транзицијата; воведување законско барање за развивање услуги во заедницата; пренасочување на средствата и воведување на мултидисциплинарни рамки за поддршка и зајакнување на услугите во заедницата; обезбедување поддршка за семејствата; и соработка и консултации со организациите кои ги претставуваат лицата со попреченост, вклучувајќи ги и децата со попреченост, како и родителите или старателите. Во очекување на процесот на деинституционализација, на лицата во институциите треба веднаш да им се даде пристап до инклузивно образование, преку нивно поврзување со инклузивните образовни институции во заедницата.

67. Интервенциите во раното детство се особено корисни за децата со попреченост, служејќи на зајакнување на нивниот капацитет да го искористат образованието и промовирање на нивното запишување и посетување настава. Сите такви интервенции мора да гарантираат почитување на достоинството и автономијата на детето. Во согласност со Агендата за одржлив развој 2030, вклучувајќи ја Целта за одржлив развој 4, од државите членки се бара да обезбедат пристап до квалитетен ран детски развој, грижа и предучилишно образование, заедно со обезбедување поддршка и обука за родителите и старателите на малите деца со попреченост. Доколку се идентификуваат и се подржат на рана возраст, малите деца со попреченост имаат поголеми шанси непречено да се вклучат во инклузивна предучилишна и училишна средина. Државите членки мора да обезбедат координација меѓу сите релевантни министерства, органи и тела, како и со организациите на лицата со попреченост и другите невладини партнери.

68. Во согласност со член 31, државите членки мора да прибираат соодветни расчленети податоци за да формулираат политики, планови и програми заради исполнување на своите обврски од член 24. Тие мора да воведат мерки за решавање на недостигот на точни податоци за преваленцата на лицата со различни

оневозможености, како и на недостигот од доволно квалитетни истражувања и податоци за пристапот до образованието и задржувањето и напредокот во образованието, обезбедувањето соодветно приспособување и за со тоа поврзаните резултати. Пописните, истражувачките и административните податоци, вклучувајќи ги и податоците од Системот за управување со информации во образованието, мора да содржат информации за учениците со попреченост, вклучувајќи ги и оние кои сè уште живеат во институционални средини. Државите членки, исто така, треба да прибираат расчленети податоци и докази за бариерите кои ги спречуваат лицата со попреченост да добијат пристап, да не го напуштаат училиштето и да постигнуваат напредок во инклузивното квалитетно образование, за да овозможат ефективни мерки за елиминирање на таквите бариери. Мора да се усвојат стратегии за надминување на исклучувањето на лицата со попреченост од стандардните механизми за прибирање квантитативни и квалитативни податоци, вклучително и кога тоа произлегува од неподготвеноста на родителите да го признаат постоењето на дете со попреченост, недостигот на матични податоци и невидливоста во институциите.

69. Државите членки мора да вложат доволно финансиски и човечки ресурси низ целиот процес на изработката на план за образовниот сектор и меѓусекторските планови за поддршка на спроведувањето на инклузивното образование, во согласност со принципот на прогресивна реализација. Државите членки мора да ги реформираат своите системи на управување и механизмите на финансирање за да обезбедат право на образование за сите лица со попреченост. Исто така, тие треба да распределат буџети со користење на механизмите достапни во постапките за јавни набавки и преку партнерства со приватниот сектор. Овие распределби треба да им дадат приоритет, меѓу другото, на обезбедувањето соодветни средства за образовните средини да станат пристапни во одредени временски рокови, инвестирајќи во сеопфатно образование за наставници, обезбедувајќи соодветно приспособување, пристапен превоз до училиште, соодветни и пристапни учебници и материјали за учење и настава, асистивни технологии и знаковен јазик, како и спроведувајќи иницијативи за подигање на свеста за справување со стигмата и дискриминацијата, и особено, насилното однесување во образовните средини.

70. Комитетот ги повикува државите членки да ги пренасочат средствата од сегрегираниите во инклузивни средини. Државите членки треба да развијат модел на финансирање со кој се распределуваат средства и стимулации за инклузивните образовни средини, со цел да се обезбеди потребната поддршка за лицата со попреченост. Утврдувањето на најсоодветниот пристап кон финансирање во значителна мера ќе се потпира на информации од постојната образовна средина и потребите на потенцијалните ученици со попреченост кои се засегнати од неа.

71. Мора да се започне процес на едукација на сите наставници на ниво на предучилишно, основно, средно, високо и стручно образование за да обезбедат нивните основни знаења и вредности потребни за работа во инклузивни образовни средини. Таквиот процес бара адаптација на обуката и пред и во текот на работата на наставниците, заради постигнување соодветни нивоа на вештини во најкус можен рок со цел да се олесни транзицијата кон систем за инклузивно образование. На сите наставници мора да им се обезбедат посебни наставни единици/модули за да се подготват за работа во инклузивни средини, како и практични искуствени средини за учење, каде ќе може да ги градат вештините и самодовербата за решавање на проблемите низ различните предизвици на инклузијата. Основната содржина на образованието за наставници мора да вклучи основно разбирање на човековата разновидност, раст и развој, моделот заснован врз човековите права за попреченост и инклузивна педагогија кој им овозможува на наставниците да ги идентификуваат функционалните способности на учениците (силни страни, способности и стилови на

учење), за да обезбедат нивно учество во инклузивни образовни средини. Образованието за наставници треба да вклучува учење за употребата на соодветни аугментативни и алтернативни начини, средства и формати на комуникација, како што се Брајовата азбука, крупните букви, пристапни мултимедиуми, лесно читање, едноставниот јазик, знаковниот јазик и културата на глувите, како и образовни техники и материјали за поддршка на лицата со попреченост. Покрај тоа, на наставниците им се потребни практични насоки и поддршка, меѓу другото, за: обезбедување индивидуализирана настава, предавање на истата содржина со помош на различни наставни методи за да се прилагодат на стилските на учење и посебните способности на секое лице, изработка и користење на индивидуални образовни планови во поддршка на конкретните барања на наставниот процес и воведување на педагогија фокусирана врз образовните цели на учениците.

72. Инклузивното образование бара систем на поддршка и ресурси за наставниците во образовните институции на сите нивоа. Таквиот систем може да вклучува партнерства меѓу соседни образовни институции, вклучувајќи и универзитети, промовирање практики на соработка, вклучително и тимска настава, студиски групи, заеднички процеси на оценување на учениците, поддршка од колеги и меѓусебни посети со колеги, како и партнерства со граѓанското општество. Родителите и старателите на учениците со попреченост може, кога е соодветно, да послужат како партнери во изработката и спроведувањето на наставните програми, вклучувајќи индивидуализирани образовни планови. Тие може да играат значајна улога во советувањето и поддршката на наставниците кои им даваат поддршка на поединечни ученици, но никогаш не смее да бидат предуслов за прием во образовниот систем. Државите членки треба да ги искористат сите можни извори на поддршка за наставниците, вклучувајќи ги и претставничките организации на лицата со попреченост, учениците со попреченост и членовите на локалната заедница, кои може значително да придонесат по пат на менторство меѓу врсници, партнерство и решавање проблеми. Нивната вклученост претставува дополнителен ресурс во училищата и служи за градење врски со локалните заедници, уривање на бариерите и зголемување на чувствителноста на наставниците кон силните страни и потребите на учениците со попреченост.

73. Властите на сите нивоа мора да имаат капацитет, посветеност и ресурси за спроведување на законите, политиките и програмите за поддршка на инклузивното образование. Државите членки мора да обезбедат развој и спроведување на обуки за да ги информираат сите релевантни органи за нивните надлежности според законот и да го зголемат разбирањето на правата на лицата со попреченост. Вештините, знаењата и разбирањето неопходни за спроведување на политики и практики за инклузивно образование се: разбирање на концептот на правото на инклузивно образование и неговите цели, познавање на релевантните меѓународни и национални закони и политики, изработка на локални планови за инклузивно образование, соработка и партнерства, поддршка, насочување и надзор на локалните образовни институции, следење и евалуација.

74. Квалитетното инклузивно образование бара методи за оценување и следење на напредокот на учениците, каде се земаат предвид бариерите со кои се соочуваат учениците со попреченост. Традиционалните системи за оценување, кои ги користат резултатите од стандардизирани тестови на знаењето како единствен показател за успехот и на учениците и на училиштата, може да ги ставаат учениците со попреченост во понеповолна положба. Акцентот треба да биде врз индивидуален напредок кон општите цели. Со соодветна наставна методика, поддршка и приспособување, сите наставни планови може да се прилагодат кон задоволување на потребите на сите ученици, вклучувајќи ги и оние со попреченост. Инклузивните

системи за оценување на учениците може да се зајакнат преку систем на индивидуализирани поддршки.

75. Согласно со член 33, и за да се мери напредокот во остварувањето на правото на образование преку воспоставување на систем за инклузивно образование, државите членки мора да развијат рамки за мониторинг со структурни, процесни и исходни индикатори, како и со конкретни мерила и цели за секој индикатор, во согласност со Целта за одржлив развој 4.²² Лицата со попреченост, преку своите претставнички организации, треба да бидат вклучени и во утврдувањето на индикаторите, и во прибирањето на податоците и статистиката. Структурните индикатори треба да ги мерат бариерите за инклузивното образование, а не да се ограничуваат само на прибирање на податоци кои се расчленети по видови попреченост. Индикаторите на процесот, како што се промените во пристапноста на физичките средини, прилагодувањата на наставните програми или обуката на наставниците, ќе овозможат следење на напредокот на трансформацијата. Исто така, мора да се воспостават индикатори за исходот, како што е процентот на ученици со попреченост во инклузивни наставни средини кои се стекнале со формални свидетелства или дипломи, т.е. процент на ученици со попреченост кои се запишани во средно образование. Државите членки, исто така, треба да размислат за мерење на квалитетот на образованието, преку, на пример, петте димензии препорачани од УНЕСКО: почитување на правата, првичноста, релевантноста, соодветноста, ефикасноста и ефективноста. Може да се размисли и за мониторинг на мерките за афирмативна акција, како што се квоти или стимулации.

76. Комитетот забележува раст во многу земји на образованието во приватниот сектор. Државите членки мора да признаат дека правото на инклузивно образование се однесува на обезбедување на целокупното образование, а не само на тоа што го даваат јавните власти. Државите членки мора да усвојат мерки кои штитат од прекршување на правата од страна на трети страни, вклучувајќи го и деловниот сектор. Во однос на правото на образование, таквите мерки мора да се однесуваат на обврската да се гарантира обезбедување на инклузивно образование и да вклучат, доколку е потребно, закони и прописи, следење, надзор, спроведување и усвојување на политики за да се одреди како деловните претпријатија може да влијаат врз ефективно уживање и остварување на правата од страна на лицата со попреченост. Образовните институции, вклучувајќи ги и приватните образовни институции и претпријатија, не треба да наплаќаат дополнителни трошоци за интегрирање на пристапноста и/или за соодветното приспособување.

²² Канцеларија на Високиот комесар на Обединетите нации за човекови права, *Индикатори за човекови права: Водич за мерење и спроведување* (Њујорк и Женева, 2012).